

EGY, BEATRIX KIRÁLYNÉNAK AJÁNLOTT

ŐS-NYOMTATVÁNY.

Közli: Rómer Flóris.

Midőn tiz év előtt a győri káptalan könyvtárában a régi kéziratokat és régi nyomtatványokat tanulmányoztam és összeirtam, feltűnt: *Fratris Jacobi philippi Bergomensis ordinis Heremitarum divi Augustini* 1497-ben kiadott könyve: „*De plurimis claris scelectisque (sic) mulieribus.*“

Becsét emelte előttem az, hogy a prologus „*ad sacratissimam Beatrices Aragonie, Ungarorum et Boemorum Reginam*“ van írva, és hogy más díszes címek után ezeket is mondja: *perhibent quoque tibi quamdam elegantissimam civilis eloquentie inesse vim, a natura insitam, in qua quidem splendidissime tuam Regiam mayestatem persepe elaborasse constat: adeo, ut in admirationem etiam audientes quoscunque traheret. Inestve eidem tue M(ayestati) promptum et versatile ingenium, ut illico intelligat: quicquid ab oratoribus seu privatis coram proponatur: respondeatque oportune et latino sermone aut Idyomate ungaro seu panonio, aut Theutonico prompte et expedite, ac semper comiter et perurbane. In colligendis vero hominibus comiterque apud te suscipiendis, tuo illo cum coniuge Mathya Rege prope divino par certe est humanitas atque munificentia. . . . Neque parum tue excellentissime dignitati conduxisti, quod ungaros Boemosque antea semibarbaros adquendam urbanum viscendi modum tuis mirificis auspiciis tibi conducere licuerit. . . . A végszavak pedig ezek: „Vale femini ei sexus: ac cunctarum Reginarum ornamentum atque decus.“*

A kötet 0.31 cent. magas és 0.20 cent. széles; 4 számozatlan és 170 számozott levél.

Ezeket olvasván, érdekelt nemcsak a colophon, melyből láttam, hogy a mű: *maxima cum diligentia revisum et casti-*

gatum per Reueren(dum) sacre theologie doctorem
Magistrum Albertum de placentia: et fratrem
Augustinum de Casali maiori eiusdem facultatis
Baccalaurium ordinis minorum. Ferrarie impres-
sum. Opera et impensa Magistri Laurenty de rubeis
de Ualencia. Tertio kalendas maias. anno salutis nostre. M.
CCCCLXXXVIIJ . . . .; hanem a címlevélnek hátsó lapja is, melyen
az egész tért egy a legszebb olasz codexek efféle lapjaihoz hason-
lóan készült díszrajz foglal el. Egy talapzaton t. i. fegyvereket ko-
vácsozó gyerkőczékkal, a középkép áll. Ebben virágos talajon emel-
kedő trónon a koronás királyné ülve, a szerzőtől, ki mögött kezeit
a bő ujjakba rejtő társ áll, a könyvet jobbával átveszi. A háttérben
egy hegyi vár látszik, de melyben Budát nem merem sejdíteni.
E kép gazdag keretben áll, melyből alúl talapzat rúg ki mind a
két oldalon, és ezeken az: M.CC és XXX
CCL és XIII évszám látható. A bélle-

teken cherubok vannak, a talapzaton pedig kifelé tartó pánczélos
lovagok száguldanak, repülő zászlóikon S betű tűnik fel. Felül
a keret ívalakra hajlék elő és vállkövekkel végződik; ezek fölött
egy-egy babérkoszorú alatt néz a közép felé. Ezek alatt kis vállkö-
vön kiterjesztett szárnyú angyalok állanak, maguk előtt IHS—XPS
neveket tartva. Az angyalfőkkel és pálmalevelekkel váltogatva dísze-
sített párkányzat fölött egy félkerek felrakatban az Istenség terjeszti
ki áldó kezeit, és négy seraphtól környeztetik. A keret előrugó pár-
kányán áll jobbra három, egy könyvből olvasó gyerkőcz, balra egy
kézi dobot ütő, egy hegedülő és egy furulyázó fiuska. A fenmaradt
üres térséget virág- és gyümölcsök töltik meg. A tábla, mely
az asszonyok találmányait részletezi, említi Gizellát, mint a ma-
gyaroknak a keresztény hitre térítőjét; a nevek tábláján pedig, szent
Erzsébetet: De Sancta Helisabeth vngarie regis filia, caput
CLXIX, a CXXXVII-ik levelen, Geissilla regina vngarorum, ca-
put CLXXX, a CLXV. levelen írja le.

Ebert: Allgemeines bibliographisches Lexicon I. kötet 161.
lapján e munkáról ezt mondja: Ehemals wegen der Ge-
schichte der Pápstin Johanna, jetzt wegen der Holz-
schnitte sehr gesucht.

Nem tudom, vajjon egész-e a győri káptalan könyvtárában ör-
zött példány? A magyar nemzeti muzeumban létező, melynek táb-

láján ez áll: In Biblioth. Hung. Jankov. sub C ord 14. a prologus, melyet Ebenhöch Ferencz győri kanonok barátom levele nyomán közlök, egészen hiányzik; a szám nélküli tabula a VIII-dik levél, vagyis az első fogat után van kötve; az újabb disznóbőrbe való kötés alatt a levelek alul nagyon levágattak, úgy hogy csak 0.285 ctmnyiek, és a famosus CXXXIII-ik levél, melyen a: De Joanna papissa. capi. CXLIII, kellene következni, ki van szakítva.

A fametszvényeket illetőleg meg kell jegyeznünk, hogy azok rajzai a jobbak közé tartoznak, a metszés maga pedig azon korszaki mesterkézről tanuskodik. A b. szűznek életírásához való díszlapnak kerete a már előbb leirttal egészen megegyez; a középtért a boldogságos anyának életéből következő jelenetek, bár nem történelmi rendben foglalják. Jobbra felülről: *a*) a kisdet szűz a templom lépcsőin maga fölmege; *b*) az angyali üdvözlés; *c*) a három sz. király imádása; *d*) a b. szűz temettetése, — balra felülről; *e*) Mária eljegyzése; *f*) Krisztus a jászolban; *g*) Mária halála, *h*) koronáztatása.

Igen díszes, de más elrendezésű keret veszi körül az első fejezet kezdetét, melynek kezdő betűjében a b. szűzet, a kisdettel ölében látjuk.

Az említettek kivül a muzeumi elsődnyomtatványban még a 182 életíráshoz 166 illustratio van. Ezek mind 0.07 ctm. szélesek és 0.065—0.068 ctm. magasak, és a mint a rajzok modorából, valamint a metszésből látszik egy kéztől származhattak. Feltűnő azonban, hogy míg némely, főleg szent képek egyedül egyszer vannak felhasználva, mások 2-szer, 3-szor, 4-szer, sőt 12-szer is, és pedig néha egymásután, vagy szemben álló lapokon is fordulnak elő.

Igy mint iconographiailag is nagyon érdekesen, és a XV-dik század végének ízléséről tanuskodólag egyszer láthatók: Eva, egészen öltözve, egyik gyereket ölében tartva, a másikat vezet, háttér két fa; — Medusa borzashaju; kígyót szorít kezével, alatta két szemközt álló delfin; — Judith, karddal és Holofernes fejével; — Lucretia, két férfi jelenletében magát agyondöfi; — Hortensia, mondatszaggal: HVMIL-ABIT, DIVINITAS, HVMANITAS; — sz. Magdolna sziklás vadonban, előtte angyal; — sz. Ágota, jobbjaiban palmaág, baljában a csípőfogó kitépett mellével; — sz. Appolonia, fogót tart fogával; — sz. Orsolya, lobogóval, köpenye alatt társai; — Brigida svecica, jobbja táblán nyugszik

ezen írással: HVMILIA | BITV | I (sic, R helyett) EC | CLESIA. SI | CVT. IN TEN (sic) | PORE. PET | RI. VICH | ARII MEI |; baljánál egy pápa és egy király térdelnek; — szerafi sz. Klára, kereszttel, könyvvel, csuhában; — sienai sz. Katalin apáca ruhában, könyvvel és kereszttel, jobbra az az égből egy kéz égő szívet nyújt; — Bona lombarda, vadász ebeket vezet, balja kardján nyugszik; — Blanche Maria, Mediolanensis ducissa, jobbra néző fátyolos fő; — Katalin forlii grófnő, jogarral, háttérben híd van; — Leonora ferrariai Hercules neje, jogarral, encolpiummal, balra a háttérben város; — Blanca Mirandulana, könyve támlán, olvas; — Damisella Triulcia, olvas, j. nyitott könyv, homloka fölött sugárzó csillag, csinos hajzata és ruhája van, háttérben karós címer-paizs lóg; — sz. Margit kereszttel és pálmaággal, alatta sárkány; — sz. Lucza pálmaággal, tányéron szemeit szűrő kés van; — sz. Katalint a kerék jelzi; — sz. Grata, jbal hegyen álló vázra mutat, bl. paizs, felül Krisztusfő felhőben; — egyiptomi sz. Mária, virágok közt, szőr ruhában, balra fenn angyal; — sz. Maxentia, mint sz. Grata, a paizsban sas van.

A két személyre alkalmazottak ezek: szomorúan néző nő, magas hajzattal, fátyollal, b. nyitott könyv: Cornificia poëtrix egregia, és Cassandra veneta, oratrix et propheta. — Sibilla, és Maria Montisferrati, jobbával felmutató, újjatlan felső ruhás nő, bb. mondatszalagon: HVMILIABITVR — ECLEXIA (sic); — Serapia virgo és S. Clara italica virgo, szentfényű apáca, pálmaággal és égő szívvel, melyben feszület látható; — S. Cecilia és Eulalia, kézi orgonával és pálmaággal; — sz. Dorótya és Anasztasia, jb. dobozzal; — sz. Ilona és Simegunda kereszt előtt térdelnek. — Ivvel és tegezzel: Coniuges Theutonum et Cimbrorum, és Joanna Gallica (Jeanne d' Arc). — Apáca-féle ruházat, szentfénnyel, baljában zárt könyv: Sara, Juliana.

Három személyre alkalmazvák: lándzsás, sisakos nő, könyvvel: Minerva, Juno, Circe; — Alabárdos nő, sisakkal és pajzssal. Julia, Caesar leánya, Mathildis, és Orsolya Torrelí Vid neje; — apáca-féle, könyvvel és három liliomszállal: Ruffina, Euphemia és Aurea, abbatissa; — nyíllal, repülő hajjal, baljában virágcsokorral: Sulpicia Lrentuli, Antonia Marci Antonini filia és Maria putheolana; — szentfényű nő könyv-

vel és pálmaággal, Asella Euphrosina, Demetrias; — nő könyvek közt ülve olvasva: Proba poëtrix, Angela nugarola, eruditissima, Isotha nugarola Veronensis; — királyné két alak közt: Sabina popea, Mamea Alexandri parens. yrene Imperatrix.

Négy külön személyt ábrázol: virágok közt álló fátyolos fejű nő: Tertia Emilia, Scipionis uxor, Agripina, Neronis mater, Pompea, Senece uxor, Apostola yberorum; — jobbra néző nő, szalagban: HA — BITVR (sic) (humiliabitur helyett?) DIVIT; — HVAITAS; Diana, Erythrea Sibylla, A malthea, Hippone.

Öt személyre alkalmazva: sisakos, pajzsos, lándzsás nő: Semiramis, Penthesilea, Camilla, Joanna Sicilie Regina, Helisabeth Hispaniae; — koronás fátyolos királyné, jogarral, mellén encolpium: Sabba regina, Olympias, Ypsicratea Cleopatra, Constantia; — könyv, tőr a mellben: sz. Thecla, Victoria, Sophia, Justina, Fausta. — Egy város és lóggó paizs közt egy jobbra néző szentfényű nő: Marcella Romana, Paula Gonzaga, Eustochium, Genebria gambara, Ippolyta Alphonsi II. regis Neapol. uxor.

Hat különböző nőre alkalmazva, van egy apáczaféle kép, mely könyvet tart és erre baljával mutat. A nők ezek: sz. Reparata V. et M., Agnes, Afra, Mellania, Monica és Fabiola; e két utolsó egymás után. — Balra néző királyné, baljában kormánypálcza, jobbra tűzláng, b. fa: Medea, Hecuba, Dido, Attalia, Dripetrua, Cesarea persarum regina.

Hétre alkalmazva: apáczaféle ruhában könyvet tartva, de szentfény nélkül: Isis, Delbora, Pamphiles, Sapho lesbia, Holda, hebrerum prophetissa, Sulpicia, Galla Placidia. — Jobbjában égő lámpás, baljában pálmaág. Thamiris pictrix; Martia romana, pictrix; Claudia vestalis, Eugenia, Columbia, S. Barbara, S. Brigida Scotica; e négy utolsóinak, bár a metszvény ugyanaz, szentfénye van, és ez által különbözik a három elsőől. — Két város közt ülő királyné, jobbjában jogar, itten mellette pajzs fekszik: Zenobia, Helena, adiabenorum Regina, Mamea, Amalazuntha, Radegundis, Isabella, Ferdinandi Neapolitani, Geissilla seu galla, S. Stephani uxor. — Apáczaféle köntös, baljában nyitott könyv, melyre jobbjával mutat, Feli-

cites M., Blandina M., Blesilla, S. Paula, S. Scolastica, b. Helena Utinensis, Barbara mantuana princeps, egyesek szentfénnyel. — Nő bőségszaruval és gyümölcskosárral: Rhea, Ceres, Cassandra, Sapho Crexea, Claudia, Yrene, Baptista Malatesta.

De van faduez, melyet kilencz személyre használtak, t. i. palmaágot tartó szentfényű nő, baljában nyitott könyv: S. Petronilla, Martha, Slavia Domicilla, Martina M., Justina antiochiensis, Christina, Euphrasia, Marcellina, **Helisabeth** ungarie Regis filia.

Tiz királynét képvisel, egy jogart tartó koronás alak, balját csipejére támasztja, e mellett virágcsokor van. Használták mint: Marpesa, Amazonum regina, vele szemközt ugyanaz: Ypermestra, Orithia, Gaja cirilla, Tamiris, Scytharum regina, Mariane hebreorum regina, Theodolinda, Isabella regina, Renati regis uxor, Margarita Anglie regina.

Végre egy nyilas, paizsos nő 12-nek helyét pótolja: Niobes, Aragnes, Argia, evvel szemközt: Manthone, Nichostrata, Helena, Polisena, Penelope, Veturia, Sophonisba, Porcia Bruti, Faustina augusta.

Elég érdekesnek tartottam a fametszvények tárgyait így összeállítani, hogy kitűnjék miképen gazdálkodtak ilyen képes munkákban bizonyosan nem a gondolatok szegénysége, hanem a költség megkimélése tekintetéből, minthogy több helyen ugyanazon alakok szentfénnyel, majd anélkül, és pedig egymásután és szemközt is előjönnek. Megjegyzendő, hogy a pogánykor a XLVIII. lapig terjed, mit szerző így jelent be: Sed jam intermissis aliquantulum antiquarum gentilium clararum mulierum virtutibus: ad sanctarum virginum aliarumque Matronarum christiane religionis precipuum decus et stabilimentum tandem nostra vertenda est oratio . . . mindazonáltal a pogány alakok a keresztény nők közt is fordulnak elő; de az olasz uralkodónők többször saját metszvényekkel bírnak.

Az egész tartalomnak előbbi összeállításából kimaradtak: a 133. a lapon (CXLIII. fejezet) Joanna popissa, és ugyanott b lapon, mint gyanítom a CXLV. fejezet kezdete de Griselde Marchionissa; minthogy tehát van

egy	képű	. . .	24 =	. . . . .	24,
kettős	„	. . .	8 × 2	. . . . .	16,

hármás	képű	. . .	8	×	3	. . .	24,
négyes	"	. . .	1	.	4	. . .	4,
ötös	"	. . .	4	×	5	. . .	20,
hatos	"	. . .	2	×	6	. . .	12,
hetes	"	. . .	5	×	7	. . .	35,
kilenczes	"	. . .	1	×	9	. . .	9,
tizes	"	. . .	1	×	10	. . .	10,
tizenkettős	"	. . .	1	×	12	. . .	12,

vagyis összesen 166 kép, melyek közt a múzeum hiányos példányában a 24 egyesen kívül, még kilencz minta-kép van, vagyis együttesen eredeti faducz csak 33 van és így 133 nő ismétlések által lett illusztrálva.

Ha ezekhez számítjuk az első fejezetnek, a boldogságos szűzről való nagy képet és a kettőt, mely valószínűleg a 133-ik levelen van, mindegyütt lenne 169 kép, és a 182 fejezet közt csak 13-nak nem lenne illusztrációja.

Vajjon eredetileg ezen munkához készültek-e mind ezen fametszetek, vagy legalább részben másokból vétettek-e? nem bírom meghatározni. Ezt a képzőművészeknek kell majd meghatározniok; mert hogy idővel erre is fognak még kutatóink reá jönni, hiszem, és kívánom, hogy magyar régiebb könyveink illusztrációira és azoknak kötéseire, a mennyiben magyarhoniak, jöjjön a sor, mielőtt az újabb, jellemtelen kötések által könyvtárainkból kiszoríttatnak!*)

*) Ezen czikk már be volt fejezve, midőn ngos Ebenhöch Ferencz győri kanonok úr, kedves barátomnak levelét kaptam, melyben arról értesít, hogy a győri ősnymat csakugyan egész, és a 133-dik lap meg van, és pedig külön fametszvénynyel, melynek rajzát átlátszó papíron átküldeni szíveskedett. A háttérnek közepe szőnyeggel van elzárva, és a szabad oldalakon növényzetet tüntet fel. A háromkoronás alak jobbját áldásra emelvén, baljában nyitott könyvet tartva trónon ül.

Ezen lap a szerzetes censorok által talán csak azért nem tépetett ki, mert a nyomtatvány szélén ténfával írva ezen jegyzék áll; „Fabula insignis ab ipsis heterodoxis paulo doctioribus explosa.“

A Griseldishez csatolt fametszvény pedig barátom tudósítása szerint az utolsó faduczfélékhez tartozik, milyen p. o. Faustina Augusta.

Ennek következtében lesz a képek valódi száma 169; de az egyesek száma 25-re rúg, a tizenkettős helyébe meg a 13-at kell tennünk. Eredeti faducz lesz a Joannaéval 34, és 134 nő ismétlések által lett illusztrálva.